

Адукацыя і Выхаванне

ISSN 0203-2031

5 '94

Мадэль нацыянальнага гуманітарнага ліцэя

М. А. Гусакоўскі,
кандыдат філасофскіх
навук, старшыня ЧНДК
“Нацыянальная школа
Беларусі”,

Л. П. Баршчэўскі,
кандыдат філалагічных
навук, нам. дырэктара
БГАКЦ па
навучальна-метадычнай
працы,

В. Р. Вячорка,
метадыст, выкладчык
БГАКЦ,

У. Г. Колас,
дырэктар БГАКЦ,
А. А. Палоннікаў,
ст. навуковы супрацоўнік
НІА

Сёння становіцца зразумелым, што без стварэння сістэмы нацыянальнай адукацыі нельга ўявіць дзяржаўную незалежнасць краіны, яе аднаведнае месца ў сусветным супольніцтве. Якой быць нацыянальна арыентаванай адукацыі? Якім чынам яна павінна ажыццяўляцца ў сённяшняй дынамічнай сітуацыі, каб не павялічыць разбуральныя тэндэнцыі і захаваць усё карыснае, што ёсць у спадчыне нашага грамадства? На гэтыя пытанні спрабуюць адказаць аўтары артыкула.

Сваё меркаванне яны пранянуюць у выглядзе мадэлі нацыянальнага гуманітарнага ліцэя, якая была распрацавана лабараторыяй сацыяльна-педагагічнага праектавання ЧНДК “Нацыянальная школа Беларусі” ў складзе аўтараў гэтага тэксту.

Мадэль — гэта не тое, што існуе сёння ў ліцэі, гэта не абагульненне ўжо здзейсненай практыкі. Хутчэй за ўсё — гэта сістэма каштоўнасцяў* і мэтаў, якія накіроўваюць дзейнасць педагогічнай суполкі ліцэя, і тыя прынцыпы, якія могуць быць пакладзены ў падмурак айчынай адукацыі.

Паколькі намаганні аўтарскага калектыву выходзяць за межы той адукацыйнай адзінкі, дзе яны з'явіліся, і закранаюць інтарэсы многіх нацыянальна свядомых грамадзян і ўстаноў, мы запрашаем да размовы настаўнікаў і навучэнцаў, бацькоў і кіруючых асоб, словам, усіх тых, каму не абыхавая будучыня нашых дзяцей і нашай Бацькаўшчыны.

Нацыянальны ліцэй Рэспублікі Беларусь уяўляе элітарную навучальную ўстанову сістэмы сярэдняй адукацыі. Элітарны статус (ад фр. elite — адборны, які нараджае эліту) азначае не толькі выдатны ўзровень у іерархіі навучальных устаноў краіны, але і асаблівую якасць, месца і місію гэтага інстытута ў сацыякультурнай сітуацыі рэгіёна. Элітарнасць ліцэя знаходзіць сваё выяўленне ў дэклараваных і рэалізаваных мэтах і задачах, у змесце адукацыі, у структуры і арганізацыі жыцця вучняў і настаўнікаў.

Праводнаю ідэяй, сістэмаўтваральнай асновай функцыянавання і развіцця навучальнай установы выступае ідэя нацыянальна-культурнага Адраджэння. Адукацыя з'яўляецца найважнейшым механізмам забеспячэння перспектывы Бацькаўшчыны, тым пунктам, дзе могуць быць аб'яднаны намаганні ўсіх нацыянальна свядомых грамадзян.

Між тым сённяшняя сярэдняя школа сама апынулася на скрыжаванні. Наперадзе ў яе нялёгкі шлях перабудовы ў нацыянальна арыентаваную сістэму навучання. Узораў жа сучаснай беларускай нацыянальнай адукацыі мы не маем. Адсюль вынікае неабходнасць стварэння эксперыментальных пляцовак, дзе праектуецца, узгадоўваецца і адкуль распаўсюджваюцца ідэалогія і практыка нацыянальнай школы. Тым самым нацыянальны ліцэй адначасова выступае і як навучальная ўстанова, і як навукова-метадычны цэнтр распрацоўкі інавацыйнага вопыту. Трансляцыя новай ідэалогіі ажыццяўляецца перш за ўсё праз сетку ліцэяў (філіяў) Беларускага гуманітарнага адукацыйна-культурнага цэнтра ў іншых гарадах Беларусі, з якімі адбываецца творчае ўзаемадзеянне, абмен праграмамі, выкладчыкамі, праводзяцца агульныя мерапрыемствы, дзе наладжваюцца нефармальныя кантакты паміж вучнямі.

Галоўная мэта адукацыйна-выхаваўчага працэсу ў ліцэі — падрыхтоўка інтэлектуальна-духоўнай эліты беларускага грамадства, здольнай яднаць вакол сябе суайчыннікаў. Гэта вызначае гуманітарны накірунак навучальнай установы і арыентацыю яе выпускнікоў перш за ўсё на

Дырэктар Беларускага гуманітарнага ліцэя У. Г. Колас з вучнямі.
Фота М. Мінковіча.

такія прафесіі, як педагог, дыпламат, навуковец, пісьменнік, рэжысёр, журналіст, мастак, святар, юрыст і інш.

Можна вылучыць тры перыяды (кругабегі) у развіцці Нацыянальнага ліцэя ў адпаведнасці з двума крытэрыямі: формай арганізацыі жыцця навучальнай установы і ступенню “адчужанасці” ліцэйскага арганізму ад навакольнага асяроддзя.

У першы перыяд навучальная ўстанова існуе ў форме нядзельнага або вечаровага ліцэя.

На гэтым этапе выпрацоўваецца вобраз ліцэя ў грамадскай свядомасці, ствараюцца і апрабоўваюцца арыгінальныя праграмы, падбіраюцца кадры, забяспечваецца пачатковая матэрыяльна-тэхнічная база.

Дзякуючы нядзельнай форме, у якой напачатку працуе ліцэй, узнікае свабодная ад адмоўных стэрэатыпаў і фобіяў атмасфера, закладваюцца першыя традыцыі, сярод якіх — пастаянная ўсеагульная беларускамоўнасць у сценах ліцэя як унутраная патрэбнасць кожнага. У гэты перыяд жыцця нацыянальнага ліцэя непазбежна яго значнае адчужэнне ад сістэмы адукацыі краіны ў цэлым. У свядомасці ініцыятараў дамінуюць эмацыянальныя кампаненты захопленасці, радыкалізму, а часам і максімалізму.

Ліцэй “даспявае” да пераўтварэння ў дзеючы стацыянар, калі сфармавалася ягоная атмасфера, суполка педагогаў, аб'яднаных пачуццём

* Захоўваюцца стыль і арфаграфія арыгінала.

нацыянальна-адраджэнчага місіянерства, калі вакол лі-цэйскай ідэі згрупаваліся гатовыя пакінуць сваю ранейшую школу дзеці, здольныя стаць законатворцамі каштоўнасцяў і традыцыяў для навучэнцаў, якія прыходзяць ім на змену.

На другім кругабегу адбываецца ідэалагічнае і тэхналагічнае ста-наўленне нацыянальна зарыентаванай адукацыі, умацоўваюцца яе ма-тэрыяльна-тэхнічныя ўмовы. Галоўная супярэчнасць на пачатку друго-га перыяду палягае на сутыкненні пераўтваральнага ім-кнення педа-гогаў і навучэнцаў да абнаўлення са старымі, атрыманымі ў спадчыну ад савецкага ладу жыцця спосабамі мыслення і дзейнасці, якія пачына-юць рэальна аднаўляцца ў практыцы ліцэя, разбураючы зыходную ма-тывацыю ўдзельнікаў і пачатковую эмацыйную згуртаванасць людзей, аб'яднаных ідэяй ліцэя-суполкі.

Адначасова змяняецца сацыяльная сітуацыя вакол Нацыянальнага ліцэя, звязаная з пераходам большасці школ краіны на беларускую мо-ву навучання. Альтэрнатыўнасць, што мае сваім зместам і формаю вы-разу беларускамоўнасць, патрабуе ідэалагічнага і педагагічнага дадат-ку, хаця адметнасць ліцэя яшчэ працяглы час будзе вызначацца нефар-мальнай, штодзённай, творчай беларускамоўнасцю яго педагогаў, суп-рацоўнікаў і навучэнцаў. Узнікае неабходнасць даасэнсавання мэтай і задач існавання навучальнай установы.

Паколькі асноўная мэта Беларускага гуманітарнага ліцэя — падрых-тоўка духоўных лідэраў нацыянальна-культурнага Адраджэння — не можа быць пастаўлена яшчэ як практычная, мэта гэтага этапа можна сфармуляваць як стварэнне эксперыментальнай пляцоўкі для выпра-цоўкі новых педагагічных тэхналогіяў, падрыхтоўкі адпаведнага корпу-са навучальных тэкстаў, складання адэкватных мэтам нацыянальнай адукацыі вучэбных планаў. Менавіта новы змест адукацыі робіцца ця-пер асновай альтэрнатыўнасці.

На гэтым кругабегу ажыццяўляецца дэсэрэатыпізацыя педага-гічнай свядомасці, фармуюцца інавацыйная матывацыя і адпаведныя шаблоны паводзін настаўнікаў.

У трэці перыяд жыцця ліцэй набывае сталасць як вядучая структура нацыянальнай адукацыі Беларусі. Галоўнай яго функцыяй становіцца кіраванне працэсам нацыянальнага навучання і выхавання ў краіне праз тыражаванне асабістага досведу, экспертызу і падтрымку гу-манітарных ініцыятываў на месцах, падрыхтоўку кадраў для новых структур. Як вынік гэтага кругабегу можа разглядацца ператварэнне ідэалогіі нацыянальнай адукацыі ў пануючую. Агульную тэндэнцыю можна акрэсліць як памяншэнне адчужанасці ад навакольнага грамад-скага асяроддзя, сацыяльнае і культурнае прыняцце новай ідэалогіі і практыкі.

Механізмам пераходу навучальнай установы да кожнага наступнага

кроку развіцця з'яўляецца ўсеагульны племісцыйны членаў — наву-чэнцаў, педагогаў, кіраўнікоў.

Мэты развіцця ліцэя нельга разглядаць як уласна педагагічныя. Яны, хутчэй, характарызуюць умовы, у якіх адбываецца выпрацоўка і фар-муляванне мэтай у статусе педагагічных. Педагагічная мэта канкрэтная накіроўвае дзейнасць настаўніка і выхавальніка на раз-віццё асобы ліцэіста. Развіццё асобы разглядаецца не ў агульна-тэарэтычным сэнсе, а як паступовае фармаванне здольнасці навучэнца да нацыянальна-культурнага самавызначэння. Ягоная місія патрабуе ўмення адэкватна ацэньваць сітуацыю, самастойна здзяйсняць выбар, прымаць рашэнні і несці за іх адказнасць, фармаваць ідэі і выпрацоўваць уласную жыц-цёвую пазіцыю, працаваць у “камандзе” і індывідуальна, валодаць тэх-налогіямі разумовай працы, метадамі ўплыву на асяроддзе, падпарад-коўваць свае намаганні клопатам аб патрэбах усяго грамадства.

Падстава бесперапыннасці адукацыі — яе пераемнасць ад ніжэйшых ступеняў да вышэйшых як зместам, гэтак і формаю.

Пэўная адасобленасць ліцэя ад усяе сістэмы адукацыі, пакуль што перадусім дзяржаўнай, з цягам часу будзе змяняцца аж да поўнай інтэграцыі ліцэя з сістэмай адукацыі як папярэдніх ступеняў, гэтак і наступных. Непасрэдная пераемнасць найлепш магла б забяспечвацца стварэннем суцэльнага адукацыйнага ланцужка: “уніз” — гімназіі пры ліцэі, а “ўгару” — надбудаваннем некалькіх ступеняў вышэйшай аду-кацыі адпаведнага профілю. Першая ступень — бакалаўрэат — давала б агульнагуманітарную беларусазнаўчую падрыхтоўку і дапасавала б такі навучальны комплекс да прынятай у свеце адукацыйнай градацыі.

Пераемнасць забяспечваецца перадусім праз змест адукацыі. У “га-лаўным” Беларускам гуманітарным ліцэі ў Менску ўласна ліцэйным III і IV курсам (якія адпавядаюць X і XI класам агульнаадукацыйнай шко-лы) папярэднічаюць т.зв. падрыхтоўчыя перадліцэйныя I і II курсы, адпаведныя VIII і IX класам. Пры захаванні ў змесце адукацыі на пад-рыхтоўчым узроўні агульнашкольнага кампаненту, што дазваляе жада-ючым або няўдаліцам без праблем вярнуцца ў звычайную агульнааду-кацыйную школу, тут з'яўляецца ўласна ліцэйны кампанент: гэта і асобныя прадметы, і аўтарскія праграмы да агульнашкольных дыс-цыплін гуманітарнага профілю, і магчымасць паглыбленай спецы-ялізацыі па абраным накірунку.

Дысцыпліны ўласна ліцэйнага курсу цяпер часткова супадаюць з не-кааторымі дысцыплінамі ВНУ гуманітарнага профілю не толькі назваю, але і зместам. Гэта, вядома, забяспечвае канкрэтнаму ліцэісту магчы-масць плаўнага пераходу да засваення большых, “універсітэцкіх”, аб'ёмаў інфармацыі на першым курсе вышэйшай школы і дае дадатковы шанец стаць там лідэрам. Але, з другога боку, гэта стварае непрымаль-ныя інфармацыйныя перагрузкі для старэйшых ліцэістаў.

Таму належная ўвага мусіць аддавацца формам арганізацыі навучання. За чатыры гады цяперашняга навучання ў перадліцэйных і ўласна ліцэйных групах адбываецца пераход ад класна-ўрочнай да лекцыйна-семінарскай арганізацыі заняткаў. Неад'емная складовая частка навучальнага працэсу — індывідуальна-творчая, навуковая дзейнасць ліцэістаў. Усё гэта разам з конкурснасцю пераходу на вышэйшыя ўзроўні навучання і стварае перадумовы інтэграцыі з вышэйшай адукацыяй.

Якасці асобы, якія з'яўляюцца прадметам клопату педагога, якія павінны развіць ліцэй і за якія ён нясе адказнасць, наступныя: рэфлексія, разуменне, мысленне, дыялог. Педагогіка ў гэтым разе не можа быць толькі дзейнасцю дзеля трансляцыі ведаў. Галоўнай яе рысай становіцца стварэнне ўмоў, каб падлетак знайшоў сваё месца ў культурна-гістарычнай прасторы Беларусі ў працэсе сэнсажыццёвага самавызначэння.

Разам з тым цалкам зразумела, што самавызначэнне індывіда адбываецца не толькі ў сценах навучальнай установы, але і ў сям'і, групах неформальных зносін, сам-насам. Такім чынам, нацыянальна-культурная ідэнтыфікацыя (самавызначэнне) — справа як ліцэя, так і індывіда, які самавызначаецца. Задача навучальнай установы — забяспечыць вучня сістэмай здольнасцяў, якія дазваляюць яму здзейсніць акт нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі. Разам з тым, паколькі выпрацаваць адпаведныя здольнасці па-за працэсам рэальнага самавызначэння не ўяўляецца магчымым, на ліцэй кладзецца адказнасць за стварэнне сітуацыі самавызначэння як прынцыповай умовы ўзнікнення неабходных здольнасцяў. Педагогіка, якая стварае ўмовы нацыянальна-культурнага самавызначэння асобы ліцэіста, мае назву педагогікі асяроддзя.

Асаблівасцю выпускнікоў сучаснай постсавецкай школы з'яўляецца не толькі іх прынцыповая нацыянальная маргінальнасць, але і адсутнасць сучаснага мыслення — некласічнай рацыянальнасці. Больш таго, часта аказваецца нявырашанай задача пачатковай школы — фармаванне суб'екта навучальнай дзейнасці. У выніку кола педагогічных задачаў ліцэя дапаўняецца групай мэтай, прызначаных пераадолець негатыўныя вынікі традыцыйнай адукацыі.

Такім чынам, змест адукацыі ў ліцэі становіцца арганізацыя такой дзейнасці навучэнцаў, у выніку якой будзе адбывацца іх нацыянальна-культурная ідэнтыфікацыя, а таксама авалоданне сучаснымі спосабамі мыслення і дзейнасці.

Наогул, змест адукацыі ў нацыянальным ліцэі арганізуецца вакол паняцця "культура". Культура — гэта тое, што задае форму прадметнасці ў рэчаіснасці, дзе ствараецца наш досвед, што надае сэнс жыццядзейнасці чалавека.

Папершаснае афармленне інфармацыі можа называцца рацыя-

налізацыяй. У грунце гэтай дзейнасці — рэфлексія сэнсаў, азначэнне, упарадкаванне знакаў у культурна-семіятычнай прасторы.

Таму вядучую дзейнасць у працэсе нацыянальна-культурнага самавызначэння навучэнца можна ўявіць у выглядзе паслядоўна разгорнутых вучэбных дзеянняў ліцэіста дзеля ідэнтыфікацыі культурнага сэнсу прадмета ці з'явы. З гэтай мэтай выбудоўваецца наступная іх чарговасць: а) разуменне; б) фармаванне першаснага вобраза культурнага прадмета; в) выяўленне яго сэнсу ў мове і знаках роднай культурнай традыцыі праз шматпланавую інтэрпрэтацыю; г) фармаванне (рацыяналізацыя) асабістага стаўлення (пазіцыі) да прадмета на мове нацыянальнай культуры. Адпаведна, усе названыя крокі ліцэіста павінны быць педагогічна забяспечанымі. Узгадоўванне структурны здольнасцяў да нацыякультурнай ідэнтыфікацыі, іх узгадненне ў межах пабудовы навучэнцамі праграм асабістай жыццядзейнасці і складае сапраўды педагогічную мэту навучальна-выхаваўчага працэсу ў ліцэі. Арганізацыя педагогам умоваў для ідэнтыфікацыі ліцэістам роднай культуры дасягаецца праз:

рэалізацыю навучэнцам і настаўнікам беларусацэнтрычнай пазіцыі, калі пэўныя падзеі і працэсы разглядаюцца з гледзішча чалавека, які жыве тут, цяпер, уяўляецца пераемнікам і транслятарам традыцыі, апе-ляванне да актуальных станаў тутэйшага чалавека;

пераважанне формаў самастойнай актыўнасці дзяцей у мэтавызначэнні, рэалізацыі дзейнасці, яе аналізе і ацэнцы, фармуляванні наступных мэтай і задачаў;

працу з суб'ектыўным досведам дзіцяці, калі з самага пачатку мяркуецца, што вучань дасведчаны ў пэўных пытаннях, што ён мае жыццёвыя неадрэфлектаваныя ўяўленні; яны эксплікуюцца, пераафармляюцца ў групавой камунікацыі альбо ў дыялогу;

стварэнне педагогам сітуацыі субыцыя на ўроку, увядзенне вучняў як у новую прастору жыццядзейнасці, так і ў спецыфічны стан навучальнай працы, актуалізацыя пазнаваўчай матывацыі;

безацэнныя паводзіны настаўніка, дапусканне іншых, самастойных пунктаў погляду дзяцей, іх самакаштоўнасці і рэалізацыі на ўроку — дыялагізм формаў навучальнай групавой працы.

Нацыякультурная ідэнтыфікацыя забяспечвае неадчужальны ад канкрэтна-гістарычнай сітуацыі характар жыццядзейнасці і быцця суб'екта. У выніку актаў ідэнтыфікацыі і самавызначэння ў зону асабістага перажывання ўваходзяць падзеі не толькі індывідуальнага жыцця, але і быцця этнасу, нацыі, краіны, культуры, усяго свету. Змест таго, што перажывае асоба, спрыяе выпрацоўцы асабістых адносін і станаўленню ўнутранай цэласна-сэнсавай пазіцыі асобы, якая і выступае як вырашальная ўмова сацыякультурнага дзеяння. Паўторам яшчэ раз: станаўленне ўнутранай цэласна-сэнсавай пазіцыі асобы і ёсць вынік нацыякультурнага самавызначэння і ідэнтыфікацыі.

Увогуле, працэс нацыякультурнай ідэнтыфікацыі арганізуецца вакол

засваення мадэлі нацыянальнай ментальнасці, у якой выдзяляюцца таксама кампаненты: “міф мінуўшчыны”, “міф будучыні”, “міф парадку”, “міф душы”, “міф мовы” — якія атрымалі агульную назву “міфаў ідэнтычнасці”.

Гэта азначае арганізацыю намаганняў навучэнцаў вакол рэканструкцыі ўласнай гісторыі, нацыянальнага характару і спосабу жыцця, прэктавання будучыні свайго народа.

У залежнасці ад жаданняў ліцэістаў і іх бацькоў у навучальнай установе ажыццяўляецца спецыялізацыя па наступных кірунках:

творчая (пераважная арыентацыя на творчае развіццё асобы і падрыхтоўка да дзейнасці ў сферы культуры, мас-медыя, мастацтва);

навуковая (падрыхтоўка асобы да дзейнасці ў сферы гуманітарнай навукі);

дзелава (арыентацыя на кіраўніцкую дзейнасць у сферы палітыкі, права, прадпрымальніцтва і бізнесу).

Характар спецыялізацыі надае скіраванасць планаванню вучэбнага часу, распрацоўцы інтэграваных курсаў па няпрофільных дысцыплінах.

Незалежна ад спецыялізацыі цэнтральным момантам у навучальна-выхаваўчым працэсе застаецца нацыякультурная ідэнтыфікацыя ліцэістаў. Яна ажыццяўляецца праз блок дысцыплін, якія вызначаюць месца беларускай культуры і нацыі ў кантэксце сусветнай цывілізацыі. Вядучая роля тут адводзіцца гісторыі думкі, а таксама курсам, здольным дапамагчы навучэнцам сістэматызаваць карціну свету.

З улікам спецыялізацыі дыферэнцуюцца і асноўныя метады навучання. У гуманітарным навучанні вядучай з’яўляецца герменеўтыка, у аснове якой — праца з неадаптаванымі тэкстамі і арыгінальнымі ўзорамі культуры. Прыродазнаўчанавуковае навучанне зарыентаванае на метады навукова-тэарэтычнага дыскурсу з элементамі даследавання і эксперыментавання ў ходзе навучальнага працэсу. Дзелава спецыялізацыя абаліраецца на сістэмадумкадзейнасную метадалогію з агульным спосабам арганізацыі ведаў — постнекласічным тыпам рацыянальнасці. Прыярытэтнаю формаю навучання ў гэтай спецыялізацыі выступае гульня.

Структура арганізацыі жыцця ліцэя вызначаецца падзелам яго на дзве часткі: акадэмічную (абавязковую) і клубную (вольнаабраную). Першая цвёрда падпарадкаваная ідэі педагагічнай мэтазгоднасці, абведзеная рамкамі праграмаў і вучэбных планаў, другая — “царства свабоды” ліцэістаў, месца іх творчай самарэалізацыі.

Вядучай формай арганізацыі акадэмічнага жыцця выступае ўрок, змест якога вызначаецца структурай праграмы і актуальнымі задачамі развіцця базавых здольнасцяў асобы, а таксама накіраванасцю адпаведнай спецыялізацыі. Пры неабходнасці вучэбны час можа быць скарачаны або павялічаны настаўнікам згодна з яго мэтавай задумай, але арыентацыя на агульнапрынятыя нарматывы захоўваецца. Разам з тым змяняецца мэтавая функцыя ўрока. Устаноўка на засваенне навучэн-

цамі пэўных ведаў, уменняў і навыкаў змяняецца на пераважнае авалоданне спосабамі атрымання ведаў, узорами мыслення і дзейнасці, развіцця творчага патэнцыялу ліцэіста. У адпаведнасці з гэтым фармуецца вучэбныя праграмы і планы, якія ўяўляюць цяпер не “ўсечаны” курс вышэйшай навучальнай установы, а спецыяльна, у адпаведна з задачамі развіцця, падбраны вучэбны матэрыял. Веды цяпер не мэта, а сродак развіцця асобы навучэнца.

Ліцэіст засвойвае ўзоры думкадзейнасці, пры дапамозе якіх магчыма пазнаць невядомое, выявіць сутнасць з’явы, стварыць нешта прыняпова новае. Гэты спосаб, на жаль, нельга перадаць у гатовым выглядзе, як табліцу множання. Засваенне адбываецца ў працэсе вырашэння чалавекам важнай для яго праблемы і абавязкова разам з іншымі людзьмі.

Месца педагога ў сацыяльнай інфраструктуры ліцэя-акадэміі зменлівае, яно вызначаецца характарам руху (самаруху) навучэнца. Агульны прынцып, што працуе тут, атрымаў у псіхалагічна-педагагічнай літаратуры дэфініцыю “сумесна-падзеленай дзейнасці”. Настаўнік дзейнічае разам з вучнем да таго моманту, пакуль той не адчуе: “далей магу сам!” З гэтага моманту пачынаецца падзел: вучань дзейнічае самастойна, настаўнік выступае як памочнік (дарадца), але толькі датуль, пакуль перад імі зноў не паўстане агульная нявырашаная задача. Паколькі каштоўным лічыцца фармаванне кожным вучнем уласнай карціны свету, пазіцыя дзіцяці ў працэсе вучэбнай работы можа грунтоўна адрознівацца ад пазіцыі педагога. Адсутнасць у навучэнца ўласнага пункту погляду — сведчанне педагагічнай неспаспяховасці.

— Педагагічная нагрузка другой паловы дня — школы-клуба абумоўлена перш за ўсё задачамі грамадзянскага выхавання і творчай самарэалізацыі ліцэіста. Свабоднае асацыяванне, паводле розных інтарэсаў і ініцыятываў, складае асноўную форму існавання клуба. Сетка клубных формаў, з аднаго боку, спрыяе развіццю творчых інтарэсаў дзяцей, адкрывае перад імі самыя шырокія магчымасці калектыўнага і індывідуальнага самавыяўлення і самаўдасканалення, узмацнення канструктыўнай ініцыятыўнай аўтарскай пазіцыі, лідэрскіх якасцяў. З другога боку, шмат якія клубныя аб’яднанні спецыфічным чынам працягваюць школьныя заняткі і могуць пры неабходнасці ўвайсці ў асноўны расклад (магчымы і адваротны пераход). Клубныя формы рэалізуюцца як у жанравым варыянце (тэлестудыя), так і ў інтэгральным (пасвячэнне ў ліцэісты). У ліцэі працуюць творчыя і навуковыя суполкі. Ва ўсіх клубных занятках перавага аддаецца творчай, а не рэпрадуктыўнай дзейнасці. Відавочная карысць ад удзелу ліцэістаў у творчых лабараторыях — такіх, як тэлестудыя, перыядычнае выданне, гурткі мастацкага профілю. Выдавецтва, бібліятэка цэнтра з’яўляюцца навукова-метадычным асяроддзем, дзе навучэнцы атрымліваюць першыя навыкі самастойнай работы. У перспектыве магчымае стварэнне на базе бібліятэкі кампутарнага банка інфармацыі і пераўтварэнне яе ў інфармацыйны цэнтр, уключаны ў міжнародную сетку. Заняткі ва ўсіх

аб'яднаннях адкрытыя для назірання і далучэння, аднак сістэматычны ўдзел у іх звязваецца з пэўнымі абавязкамі і адказнасцю. Форму кіравання кожнае аб'яднанне вызначае само для сябе. Каардынуе дзейнасць клубаў Рада ліцэя.

Ліцэй-клуб — прастора рэалізацыі ідэі вучнёўскага самакіравання. Тут фармуюцца ініцыятывы навучэнцаў, месцам дзеяння якіх робіцца бліжэйшы і далёкі сацыякультурны арэал. Рэалізацыя пасіянарнасці носьбітаў нацыянальнай ідэі адбываецца праз выйсце з разнастайнымі акцыямі па-за сцены ліцэя. Гэта ўзгадоўвае неабходныя лідэрскія якасці, здольнасць пластычна ўплываць на незаўсёды прыхільнае асяроддзе, спрыяе пераадоленню бар'еру паміж беларускамоўным ліцэем і наваколлем. Сярод акцыяў — вучнёўская навуковая канферэнцыя, творчыя конкурсы, супольныя вандроўкі, ладжанне нацыянальных і народных святаў, публічных вечарынаў.

Месца педагога ў сацыяльнай інфраструктуры клуба — пазіцыя старэйшага сябры, пры неабходнасці кансультанта. Кіраўніцкі прынтцып выступае як забарона на праяўленне адкрытай педагогічнай пазіцыі.

Адметная рыса педагогічнага ўздзеяння ў нацыянальным ліцэі — стварэнне інтэлектуальна-духоўнага асяроддзя. Механізмам яго пабудовы выступаюць два фактары: знакава-сімвалічнае наваколле (беларускамоўнасць, элементы беларускай этнагістарычнай сімволікі ў дэкары, традыцыі жыцця навучальнай установы: пасвячэнне ў ліцэйсты, штодзённы рытуал пачатку ліцэйскага дня, святкаванне нацыянальных святаў і інш.) і панаванне ў прасторы ліцэя каштоўнасці ідэяў. Педагогічная ўвага распаўсюджваецца не толькі на іх існаванне, але і на сам працэс распрацоўкі ідэяў. Формай выпрацоўкі духоўных каштоўнасцяў выступае дыялагічнае сумоўе, якое складаецца з абмену ідэямі, поглядамі, перажываннямі, асабовымі сэнсамі — інакш кажучы, “унутранымі светамі”.

Важна адзначыць, што пры арганізацыі інтэлектуальна-духоўнай атмасферы ліцэя адбываецца пераакцэнтаванне педагогічнай увагі з акцыі на яе абмеркаванне ў групе. Сітуацыя дыскусіі, сумеснага разумення стварае настрой інтэлектуальна-духоўнай напружанасці, асяроддзе нярэчавага існавання.

Кіраванне нацыянальным гуманітарным ліцэем будзецца на нетрадыцыйнай трактоўцы зместу паняцця “кіраванне”. Традыцыйнае разуменне засноўваецца на падзеле метасістэмы на кіравальную і кіраваную часткі, злучаныя паміж сабой дачыненнямі прамой і адваротнай сувязі (кібернетычная мадэль). Кіравальнай сістэме належыць функцыя мэтавызначэння, выпрацоўкі рашэння і кантролю, а таксама ацэнка выканання. Ідэалам такога зразуметага кіравання з'яўляецца вычарпальная інфармаванасць кіраўніцтва аб стане ўсіх элементаў выканальніцкага механізму.

У нашай трактоўцы кіравальная сістэма ўключана ва ўнутраную структуру кіраванай у якасці яе складальніка. Функцыі, якія раней на-

лежалі выключна кіравальнай інстанцыі, цяпер распаўсюджваюцца на ўсю суполку. Мэты, выбар кірункаў і нормаў дзейнасці цяпер калегіяльная прэрагатыва. Механізмам выпрацоўкі рашэння, мэтавызначэння, дэлегавання паўнамоцтваў з'яўляюцца думкадзейнасная гульня і агульны збор супрацоўнікаў і ліцэістаў.

Апісаная мадэль кіравання рэалізуецца ў сферы ліцэя-клуба і ў прасторы выпрацоўкі педагогамі і навучэнцамі стратэгічных ідэалагічных мэтаў. Тут няма падзелу на навучэнцаў і настаўнікаў.

Аднак і цяпер карціна кіравання выглядае няпоўна, бо мае патрэбу ў суарганізацыі і ўзгадненні дачыненняў педагогічнага калектыву, адміністрацыі ліцэя і вучнёўскай супольнасці. Тут рэалізуецца трэцяя мадэль кіравання, якая складаецца з вылучанай кіравальнай сістэмы, што ахоплівае кіраваную. Гэта азначае, што адміністрацыйная структура за кошт выпрацоўкі ведаў, а значыць, за кошт разумення, рэфлексіі і мыслення ахоплівае і асімілюе кіраваныя дзейнасці. Перш за ўсё кіраўніцкая рэфлексія адміністрацыі “паглынае” дзейнасці педагогаў, а тыя ў сваю чаргу рэфлексію надбудоўваюцца над актыўнасцю навучэнцаў. Такім чынам, дзейнасць надбудоўваецца над дзейнасцю. У выніку прызнаецца, што ў “ніжняй” сістэме прысутнічаюць свае асабовыя мэты, якія не супадаюць і не зводзяцца да мэтаў арганізацыйнага верху.

Увогуле кіраўніцкая рэфлексія ахоплівае таксама адносіны кіравання ў падсістэме ліцэй-клуб і выпрацоўку агульнай ідэалогіі.

Нацыянальны гуманітарны ліцэй — тое месца, дзе надаецца важнае значэнне вербальна-паняццеваму спосабу асэнсавання рэчаіснасці навучэнцамі. Таму тэксты-першакрыніцы ляжаць у падмурку ўсёй сістэмы адукацыі. Праца з лінгвістычнымі структурамі, а ў перспектыве і цэласным семіятычным радам культуры, пераклад знакаў і сімвалаў іншых нацый на свой нацыянальны — прыярытэтная дзейнасць ліцэістаў. Гэтая акалічнасць патрабуе асаблівага падыходу да фармавання бібліятэчнага фонду, фільма- і відэатэкі, фонду кампутарных праграмаў. Важнай крыніцай інфармацыі пры камплектацыі вучэбнай і метадычнай літаратуры з'яўляюцца ўзоры, ужываныя ў аналагічных навучальных установах еўрапейскіх краін.

Акрамя запазычання чужога педагогічнага досведу і сродкаў, значныя намаганні сканцэнтраваныя на стварэнні ўласных падручнікаў, дапаможнікаў, у тым ліку і наглядных, перш за ўсё па профільных дыцыплінах, беларускай і замежных мовах; перспектывным бачыцца стварэнне ў будучым кампутарных падручнікаў, даведнікаў і нават энцыклапедый.

Падрыхтоўка і адбор кадраў для навучальнай установы складае значную праблему, бо на цяперашні момант дзяржаўная сістэма падрыхтоўкі педагогаў не ў стане цалкам забяспечыць ліцэй выкладчыкамі, выхавальнікамі, якія б у поўнай меры адпавядалі мэтам падрыхтоўкі лідэраў нацыянальнага Адраджэння. Для пераадолення шматлікіх стэ-

рэзатыпаў савецкай школы ўяўляецца важным папярэдняе педагогічнае калектыву за кошт людзей, якія не маюць вопыту працы ў сярэдняй школе.

Натуральнае беларускае асяроддзе — найважнейшы кампанент стварэння спецыфічнай атмасферы нацыянальнага ліцэя. Гэтай натуральнасці немагчыма дасягнуць чыста адміністрацыйным уплывам. Таму да працы павінна быць далучаная група нацыянальна арыентаваных інтэлектуалаў, якія крышталізуюць у сабе ідэю нацыянальнага адраджэння.

Неабходнасць забеспячэння ліцэя формамі і метадамі навучання, уласцівымі вышэйшай школе, патрабуе камплектаваць значную частку выкладчыкаў з работнікаў ВНУ, прынамсі, на пачатковым этапе яго існавання.

У перспектыве, па меры станаўлення ў навуковай установе ўласных гуманітарных тэхналогіяў і з'яўлення людзей, здольных іх трансляваць, у ліцэі ствараюцца ўмовы для стажыроўкі і перападрыхтоўкі педагогічных работнікаў.

Цалкам натуральна — і гэта сцвярджае досвед, — што педагогічны ансамбль ліцэя шмат у чым вызначаюць педагогі і выхавальнікі-мужчыны. Гэта асабліва прыкметна ў пачатковы перыяд развіцця ліцэя, калі выразна існуе проціпастаўленне наўнаму навакольнаму асяроддзю. Высокі працэнт мужчын (не меней палавіны) стварае асаблівую прыцягальнасць для навучэнцаў у параўнанні са звычайнымі сярэднімі навучальнымі ўстановамі.

Першаснай ідэяй пры фармаванні кадравай палітыкі з'яўляецца павышэнне педагогічнага ансамбля, у якім, як у аркестры, існуюць функцыянальнае размеркаванне і ўзаемадапаўняльнасць, арганізаваныя структурай музычнага стварэння і задумай дырыжора.

На думку аўтараў праекта, змены ў адукацыі немагчыма ажыццявіць праз аднамомантавае татальнае пераўтварэнне ўсёй сістэмы без зменаў лакальных, без стварэння побач са старымі іншых навучальных і выхавальных узораў, перш за ўсё на эксперыментальных пляцоўках, у элітарных адукацыйных установах, якой і з'яўляецца Нацыянальны ліцэй. Адсюль новая педагогічная ідэалогія распаўсюджваецца ў наваколле, ствараючы сістэму нацыянальнай адукацыі. Такім бачыцца аўтарам шлях рэформаў.